

Nedomová, Zdeňka

[Современный русский язык: лексикология: лексикография]

Opera Slavica. 1999, vol. 9, iss. 4, pp. 48-51

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117186>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

народно-разговорного языка и старославянских текстов в их многовековом диалектически противоречивом взаимодействии).

Дополняют эти рассуждения статьи А. В. Зеленина «От концепта к термину (опыт лексикологического анализа математического числа)», В. В. Цыбулькина «Слово: в поисках сущности «вины бытия», М. В. Пименова «Выражение эстетической оценки в древнерусском языке».

В конце работ сборника представлена библиография работ В. В. Колесова за последние 5 лет. В нее входят 2 монографии: 1) «Мудрое слово Древней Руси» (М., 1989, 462 с.); 2) «Язык города» (М., 1991, 192 с.). Из сорока опубликованных им за это время статей трудно выбрать наиболее значительные. Это предстоит сделать читателю.

В. Франчук

Современный русский язык. Лексикология. Лексикография. (Хрестоматия и учебные задания). Сост.: доц. И. С. Лутовинова, доц. М. А. Тарасова, доц. М. Ю. Жукова, доц. Е. И. Зиновьева, доц. М. А. Шахматова. Издательство С.-Петербургского университета. Санкт-Петербург 1996, 264 стр.

Kolektiv autorek z Petrohradské univerzity sestavil v souladu se studijním programem pro posluchače rusistiky chrestomatii z děl klasiků ruské a sovětské lingvistiky. Kniha je určena pro samostatnou práci studentů: každá kapitola je navíc doplněna otázkami a úkoly pro upevnění určitého učebního materiálu. Autorky zohlednily i zahraniční studenty ruštiny, kterým jsou určena předtextová a potextová cvičení pro rozšíření praktických jazykových znalostí. Lexikografická část knihy je jedinečná ukázkami hesel z dnes již těžko dostupných a vzácných ruských lexikonů.

Recenzovaná publikace je členěna do dvou částí *Лексикология* (11 oddílů s 21 texty) a *Лексикография* (2 texty).

I. V 1. oddíle knihy (*Слово как единица языка*, s. 3–16) jsou podány základní pojmy lexikologie: slovní zásoba, slovo a jeho stránka lexikální a gramatická apod. V ukázce z *Лексикологии английского языка* А. I. Smirnického je pro vymezení pojmu slovo a lexikálně sémantická varianta připomenuta lexikální analýza provedená Vinogradovem na Puškinově verši „Глухой глухого звал на суд судьи глухого“ (s. 10).

2. oddíl (*Лексическое значение слова*, s. 16–59) zahrnuje ukázky pěti děl ruských lingvistů. Na historii ruského slova *верста* А. А. Potěbña demonstruje rozvoj polysémie původně monosémantických slov. Zajímavou částí tohoto oddílu jsou dvě ukázky ze studií věnovaných rozboru autorského slovníku М. Gorkého. Sémantická struktura mnoha jeho slov je podle autorek „svěrázná“. Pro didaktické účely jsou zdařile uvedeny pasáže z pojednání o jazyku М. Gorkého – Ju. А. Jazykovové o slovese *таять* a označení barev (*серый*) prof. G. А. Liličové.

Koncepci nové teorie sémantiky slova (teorii lexikálního pozadí) zprostředkuje ukázka sémantizace lexému *дом* – *house* – *Haus* z monografie Je. M. Vereščagina a

V. G. Kostomarov. Asociace, které dané lexémy vyvolávají u mluvčích jednotlivých jazyků jsou rozdílné a projevuje se v nich národní a kulturní specifická. V důsledku rozdílných asociací vzniká jazykově-zeměvědná interference. V této teorii se slovo stává pro cizince nositelem informací o mimojazykové skutečnosti národa.

Syntagmatickými vztahy v rámci slovní zásoby ruštiny se zabývají další čtyři oddíly: 3. oddíl (*Омонимы*, s. 59–70) připomíná jména význačných ruských lingvistů, kteří již ve 20. letech XX. století zasvětili své práce právě této problematice, ale je zdůrazněn i rok 1940 a stať V. V. Vinogradova *О грамматической омонимии в современном русском языке*.

Ve 4. oddíle (*Синонимы*, s. 70–78) se čtenář dozví, že pozornost ruských jazykovědců druhé poloviny 19. a počátku 20. století nijak zvlášť nepřitahovala problematika lexikálních synonym a lexikologie. Vzhledem k malému zájmu o danou otázku byly i názory na ni různé, ba dokonce byla ve spisovném jazyce popírána sama existence dvou zcela totožných slov (významem i způsobem použití). Základními a podmiňujícími znaky synonymie jsou funkce upřesnění a stylistická funkce.

Dle stati L. A. Novikova (*Русская антонимия и ее лексикографическое описание*) spočívá podstata antonym (5. oddíl *Антонимы*, s. 79–92) v kontrastu charakteru předmětů, jevů, dějů, vlastností a příznaků. Autor seznamuje s dvojí klasifikací antonym (strukturní a sémantickou) a dále pak se stylistickými figurami, které jsou tvořeny antonymy (antiteze, oxymoron).

Historii zkoumání paronym v Rusku nastiňuje v 6. oddíle (*Паронимы*, s. 92–109) O. V. Višňjakovová. Připomíná „významná data“ pro studium paronym v Rusku. Badatelka porovnává různé definice a názory jednotlivých jazykovědců. Paronyma jsou považována za bohatství ruštiny a jejich správné užívání zvyšuje její kulturu, ale bohužel zdrojem častých chyb při jejich nesprávném použití bývá nepochopení kontextu či neznalost přesného výkladu slov.

Stylistický aspekt lingvistických bádání je náplní 7. oddílu (*Лексика русского литературного языка со стилистической точки зрения*, s. 109–119), zdůrazňujícího slova L. V. Ščerby o nutnosti vytvořit stylistiku spisovné ruštiny, v níž bude mít jazyk podobu soustředných kruhů – základního a doplňkových.

Sociolingvistické hledisko je podáno v 8. oddíle (*Лексика русского языка с точки зрения социальной сферы употребления*, s. 119–129) v ukázce ze studie V. D. Bondaletova. Lingvista uvádí příznaky existence jazyka a základní formy jeho existence. Velký prostor je věnován sociálním dialektům a jejich širokému i úzkému pojetí.

Pohled na jazyk z hlediska jeho diachronie je obsažen ve značně rozsáhlém 9. oddíle (*Лексика русского литературного языка с исторической точки зрения*, s. 129–163) členěném do 3 celků dle jednotlivých vrstev ruské slovní zásoby: a) původní (F. P. Filin, B. A. Larin), b) paleoslovenizmy (G. O. Vinokur), c) přejaté vypůjčky (A. A. Braginová).

V 10. oddíle (*Лексика пассивного словарного запаса*, s. 163–180) je demonstrován vliv společenského rozvoje na vývoj jazyka. A. A. Braginová analyzuje neologizmy, které se objevily v ruštině ve XX. století v souvislosti s rozvojem ruské kosmonautiky.

Poslední oddíl (*Фразеология*, s. 181–230) lexikologické části posuzované chrestomatie je zastoupen ukázkami děl tří ruských lingvistů. Spis V. V. Vinogradova byl zvolen pro typologii frazeologických jednotek. B. A. Larin podává na základě analýzy dosavadních typologií vlastní diachronní klasifikaci frazeologických spojení: 1. proměnlivá spojení, 2. metaforická slovní spojení (metafora je hlavním a určujícím příznakem), která odpovídají frazeologickým celkům Vinogradova, 3. idiomy (u Vinogradova – frazeologické srostlice), které vznikají v důsledku dlouhodobého vývoje slovních spojení a tato etapa je poslední v jejich rozvoji. Nejednotnost pojetí frazeologismů a frazeologických jednotek ruštiny analyzuje A. I. Molotkov.

II. Druhá část publikace nazvaná *Лексикография* je co do rozsahu mnohem menší (s. 231–261). Kromě ukázek slovníkových hesel některých vzácných slovníků jsou její součástí pouze dva souvislé texty z děl ruských jazykovědců: L. V. Ščerba pojednává o obecné teorii lexikografie (typy slovníků). T. S. Kogotkovová se zabývá prvním ruským normativním slovníkem Akademie věd (*Словарь русского языка под редакцией Я. К. Грота*), který po smrti prvního redaktora převzal A. A. Šachmatov. V jeho pojetí se slovník podstatně rozrostl (i o vědecko-technickou terminologii), stal se skutečným tezaurem ruštiny a byl vydáván pod jeho vedením až do r. 1929. Práce na slovníku byly předčasně ukončeny v r. 1937. Ač nebyl tento slovník nikdy dokončen, stal se jeho jazykový materiál základem kartotéky Akademie věd a také je prvním pokusem o vytvoření výkladového slovníku ruského jazyka akademického typu.

V ukázkách slovníkových hesel se představují jednak **výkladové** slovníky počínaje již zmiňovaným slovníkem Ja. K. Grotta (*Словарь русского языка. Т. I, СПб., 1891–1895*), slovník V. I. Dala (*Толковый словарь живого великорусского языка. Т. I–IV. СПб.*) ve dvou vydáních: z 90. let XIX. století a v redakci B. de Courtenay z počátku XX. století a dále **historické**, které reprezentuje slovník I. I. Srezněvského (*Материалы для словаря древнерусского языка XI–XIV вв. Т. I–III, М. 1893–1912*).

Originální a velmi cenná je poslední část lexikografické kapitoly učebnice. Je v ní podán text slovníkového hesla „*живот*“ z různých, dnes již vzácných ruských slovníků: 1. *Словарь Академии российской. Т. I – IV. СПб., 1789–1794.* 2. *Словарь Академии российской. Т. I – IV. СПб., 1806–1822.* 3. *Словарь церковнославянского и русского языка. Т. I – IV. СПб., 1847.* 4. В. И. Даль: *Толковый словарь живого великорусского языка. Т. I–IV. СПб., 1880–1882.* 5. *Словарь русского языка. Ред. Я. К. Грот. Т. I, СПб., 1895.* 6. *Словарь русского языка. Ред. А. А. Шахматова. СПб., 1907.* 7. *Толковый словарь русского языка. Под ред. проф. Д. Н. Ушакова. Т. I–IV. М., 1935–1940.* 8. *Словарь современного русского литературного языка. Т. I – XVII. М. – Л. 1965.* 9. С. И. Ожегов : *Словарь русского языка. М. 1987.* 10. *Словарь русского языка. Т. I – IV. М. 1981–1984.*

Po pečlivém prostudování této části chrestomatie získají studenti představu o výstavbě, struktuře a náplni „klasických“ i moderních, bohužel jen výkladových slovníků, seznámí se nejen se základními problémy lexikologie, ale i s myšlenkami a názory ruských lingvistů XIX. a XX. století. Ve slovníkové části čtenáři mohou sledovat vývoj lexikografické praxe v Rusku v minulosti a v první polovině 20. století. Ostatní typy slovníků jsou ponechány stranou zájmu. Texty učebnice mohou sloužit i posluchačům

ostatních filologických oborů pro práci s odbornými ruskými texty. Hodnotím přínos publikace pro zahraniční studenty rusistiky a zejména doktorandy, kteří mají jedinečnou příležitost seznámit se s prací ruských lexikografů XIX. století a pracemi ruských jazykovědců; a za to patří sestavitelkám chrestomatie z univerzity v Petrohradu dík, ač s jistými výhradami.

Zdeňka Nedomová

Костомаров, В. Г.: Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. Изд. второе, исправленное и дополненное. Москва 1997, 304 с.

První vydání této knihy vyvolalo nepoddělný zájem, úspěšně zakončila se také pokus o zavedení do lingvistického oběhu obsažujícího vysvětlivoucí silou pojem «jazykového vkusu». Autor se rozhodl znovu vydání knihy, což zainteresovaný čtenář vnímá s velkým zájmem.

Čtenář, který studuje materiál, autor recenze, která už deset let najde s zájmem potvrzení oprávněnosti svého hledání s velkým zájmem přečetla danou práci. Vitalij Grigorjevič zdůrazňuje: «filologie tradičně považuje za důležitý předmět analýzy především jen umělecké texty» (s. 194). Chcelo by sa dodať: a nadarmo...

Autor všestranně zkoumá zjištěné problémy, dělá to originálně a inovativně, přičemž klíčové otázky jsou vyloženy v nadpisy jednotlivých sedmi kapitol, předcházených **Úvodem** a zakončených závěrečným **Závěrem**.

V Úvodu autor polemizuje s odpůrci «bezohledného procesu barbarizace», «vandalizace» jazyka. Tyto procesy vnímají často novináři (a nejen oni – I. K-B) zcela jinak, jako «rozvolnění jazyka».

Pozice Kostomarovova, jeho moudrý objektivismus, vyjádřený už v sémantice pojetí vkusu (a módy) jako «kategorie, působící na rozvoj jazyka, dokonce určující směr jeho dynamiky». (s. 9). Svůj výklad autor doprovází bohatým faktickým materiálem z časopisů, novin, rozhlasu. Potom představuje několik teoretických úvah o vkusu jako kategorii řečové kultury a o důsledcích antropocentrického přístupu k jazyku v souvislosti s jeho změnami. (s. 25–39).

Podle recenzenta, není třeba oslovovat současného jazykového vkusu Rusů, současné módy, ale oni jsou jen zrcadlením naší chaotické existence, kterou Kostomarov adekvátně určuje jako «epochu chaosu a změny hodnot». K tomu, podobné procesy vyvolaly i v polském jazyce...

V první kapitole p. 3. «Stilistika» autor koncentruje pozornost na množství a různorodost těchto jevů, které «deformují (...) stylistické hranice a stylistické vztahy». To, například, slovní hry, vtipy, kalam-